

DŽ. M. KUČI

FO

Prevela
Arijana Božović

Naslov originala

J. M. Coetzee

FOE

Copyright © J. M. Coetzee, 1986

By arrangement with

Peter Lampack Agency, Inc.

250 Fifth Avenue, Suite 5300

New York, NY 10118 USA

Translation copyright © 2019 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

FO

I

„Na kraju digoh ruke od veslanja. Dlanovi mi behu u žuljevima, leđa su me pekla, svaka koščica bolela. Sa uzdahom, gotovo i ne pljusnuvši, kliznuh u more. Sporim zamasima, dok se za mnom vio klobuk duge kose, poput morskog cveta, poput sase, poput meduze kakvu vidamo u brazilskim vodama, zaplivah ka nepoznatom ostrvu, najpre isto kao i veslima, protiv struje, a zatim odjednom bez stega, na talasima koji me poneše do zaliva, pa tako i do obale.

„Opružila sam se tamo na vreli pesak, predajući se rumenom blesku sunca, u skorenoj podsuknji (a to beše jedino u čemu sam utekla), iznurena, zahvalna, kao i svi spaseni.

„I tada me prekri tamna senka, ne oblaka, nego čoveka, obavijenog plamsavom svetlošću. 'Brodolomnica,'

rekoh otežalim suvim jezikom. 'Ja sam brodolomnica. Sama sam na svetu.' I pokazah svoje oguljene dlanove.

„Čučnuo je pored mene. Bio je crn: crnac guste kuštrave kose, golišav ako se zanemare proste gaće. Pridigla sam se i uprla pogled u to spljošteno lice, sitne tupe oči, širok nos, debele usne, kožu koja ne beše crna već pepeljasta, suva kao da je naprašena. 'Agua', rekoh, prešavši na portugalski, i napravih znak kao da pijem. On nije odgovorio, samo me je posmatrao kao da sam foka ili morska kornjača izbačena na talasima, koja će ubrzo lipsati i onda moći da se isecka za jelo. O boku je nosio koplje. Stigla sam na pogrešno ostrvo, pomislih, i glava mi klonu: stigla sam na ostrvo ljudoždera.

„Čovek ispruži ruku i nadlanicom me okrznu po mišici. Opipava mi meso, pomislih. Ali ne prođe dugo a ja počeh sporije da dišem i da se smirujem. Zaudarao je na ribu, i na ovčije runo u sparni dan.

„Onda, pošto tako nismo mogli ostati zauvek, uspravih se i opet uzeh da pokazujem kao da pijem. Veslala sam od rana jutra do podneva, grlo od sinoć nisam okvasila, više nisam marila čak ni ako me posle ubije, samo da dobijem vode.

„Crnac ustade i dade mi znak da ga sledim. Poveo me je, utrnulu i izubijanu, preko peščanih dina a zatim stazom koja se uspinjala ka brdovitoj unutrašnjosti ostrva. Ali nismo čestito ni krenuli padinom kad osetih oštar bol i iz pete izvukoh dugačak trn crnog vrha. Iako sam je usput trljala, peta mi je ubrzo toliko natekla da od

---

bola više nisam mogla ni da hramljem. Crnac mi ponudi svoja leđa, pokazujući kako će me on nositi. Oklevala sam da li da prihvatim, jer bio je omalen, niži od mene. Ali nisam imala kud. I tako sam, malo poskakujući na jednoj nozi, malo jašući na njegovim leđima, putovala uzbrdo sa zadignutom podsuknjom i tarući bradu o njegovu čekinjastu kosu, oslobađajući se straha u tom čudnovatom naopakom zagrljaju. On, primetila sam, nije birao kud gazi, tabanima je mlavio čkalj koji je meni probio kožu.

„Čitaocima zadojenim pričama putnika, reči *pusto ostrvo* mogle bi prizvati sliku predela sa mekim peskom i senovitim drvećem gde potoci teku da bi ugasili brodolomnikovu žeđ a zrelo voće mu pada u krilo, gde se od njega ne traži ništa više nego da dane provodi dremajući sve dok ne stigne brod koji će ga odvesti kući. Ali to ostrvo na koje sam se ja nasukala beše sasvim drugačije: visoka stena zasečenog vrha, sa tri strane okomito uzdignuta iz mora, obrasla neuglednim grmljem koje nikad ne cveta i nikad ne gubi lišće. Oko ostrva su plutali mrki venci morskih trava iz kojih se, kad ih talasi izbace na obalu, širio oduran zadah i privlačio rojeve krupne bledunjave gamadi. Na sve strane su mileli mravi, isti oni koje smo imali u Baiji, i još jedna napast, nastanjena u dinamama: sićušna buba koja vam se zarije između nožnih prstiju i hrani se vašim mesom. Na to čudo ni Petkova tvrda koža nije bila otporna: po stopalima je imao krvave brazde, mada se na to nije mnogo obazirao. Zmije

nisam viđala, ali gušteri bi, kad pripeče, izmiledi da se sunčaju, neki mali i hitri, drugi krupni i tromi, s plavim čipkama oko vrata koje bi nadizali kad se uznemire, šišteći i sevajući očima. Uхватила sam jednog u vreću i pokušala da ga pripitomim, hraneći ga muvama; ali odbijao je da jede mrtvo meso, te sam ga na kraju pustila na slobodu. Behu tu i majmuni (o kojima ću više reći kasnije) i ptice, ptice kud god se obazreš: ne samo vrapci (bar sam ih ja tako zvala) koji su u jatima po čitav dan lepršali i cvrkutali od grma do grma, nego po liticama iznad mora, još i velika plemena galebova, divljih gusaka i kormorana, tako da se stenje belelo od njihovog izmeta. A u moru kornjače i foke i ribe nebrojenih vrsta. Mogla sam, dakle, da mi je društvo zveri bilo dovoljno, sasvim srećno živeti na svom ostrvu. Ali ko bi se, sviknut na punoću ljudskog govora, mogao zadovoljiti graktajima, ćurlicima i krikovima, rikanjem foka i zavijanjem vetra?

„Napokon stigismo do vrha i moj nosač zastade da povрати dah. Obrela sam se na zaravni pred nekom vrstom logora. Dole se unedogled pružalo svetlucavo more, dok se na istoku brod koji me je dovezao udaljavao s punim jedrima.

„Mislila sam samo na vodu. Svejedno mi beše kakva me sudbina čeka ako najpre utolim žeđ. Pred ulazom u logor stajao je neki čovek, preplanuo i zarastao u bradu. 'Água', rekoх, pokazujući rukama. On dade znak crncu, i videh da govorim s Evropljaninom. 'Fala inglez?', upitah, kako sam naučila u Brazilu. On klimnu glavom.

Crnac mi pruži zdelu vode. Smesta sam je iskapila, te on donese još jednu. Beše to najbolja voda koju sam u životu popila.

„Neznanac je imao zelene oči, kosu sprženožutu kao slama. Moglo mu je biti oko šezdeset godina. Na sebi je (da vam ga celog opišem) imao kožuh, i čakšire do ispod kolena, onakve kakve nose lađari na Temzi, te visok kupasti šešir, sve to načinjeno od prošivenih koža, s dlakom na spoljnoj strani, a na nogama grube sandale. Za pojasom je nosio kratku toljagu i nož. Još jedan pobunjenik, to mi prvo prođe kroz glavu, koga je na obali iskrcao neki milosrdni kapetan, a crnca je zatekao na ostrvu i uzeo ga za slugu. 'Zovem se Suzan Barton, rekoh. 'Prepustila me je vetru i talasima posada onog tamo broda. Zapovednika su ubili a mene ovako unesrećili.' I odjednom, iako sam suvih očiju istrpela sve gnusobe na brodu i one časove očaja dok sam bila sama na talasima s mrtvim kapetanom, kome je iz očne duplje štrčala gvozdena čaklja, ja briznuh u plač. Sela sam na голу zemlju stežući rukama bolno stopalo i klatila se tamo-amu i jecala kao dete, dok je neznanac (koji, dakako, beše Kruso* koga sam vam već pominjala) zurio u mene pre kao da sam riba izbačena na talasima nego bližnji u nevolji.

---

* U izvornom tekstu: *Cruso*, za razliku od Defoovog Robinzona koji se preziva *Crusoe*. (Prim. prev.)

„Rekoh vam kako je Kruso bio odeven; a sad da vam opišem i njegovo boravište.

„Nasred zaravni uzdizala se kamena gromada visoka kao kuća. U procepu između dve stene Kruso je sebi podigao kolibu od kolja i trske, vešto proživši trske i uplevši ih oko kolja, tako da su njihove rese tvorile zidove i krov. Zajedno sa ogradom i kapijom na kožnim šarkama, to beše logor u obliku trougla koji je Kruso nazivao svojim zamkom. Unutar ograde, zaštićena od majmuna, rasla je gorka divlja salata. Ta salata, uz ribu i ptičja jaja, činila je celokupnu našu prehranu na ostrvu, kao što ćete čuti.

„U kolibi je Kruso imao usku postelju, koja mu je bila jedini nameštaj. Pod beše od gole zemlje. Petko je spavao pod strehom na neakvoj asuri.

„Pošto sam najzad obrisala suze, zatražih od Krusoa iglu ili neko slično oruđe kojim bih izvadila trn iz pete. Doneo mi je iglu od riblje kosti sa ušicom na debljem kraju, izbušenom vrag bi znao čime, i onda ćutke posmatrao kako iščačkavam trn.

„Da vam ispričam svoju priču, rekoh, ’jer zacelo se pitate ko sam i kako sam ovamo dospela.

„Zovem se Suzan Barton, i sama sam žena. Otac mi je bio Francuz koji je prebegao u Englesku zbog progona u Flandriji. Prezime mu je u stvari bilo Berton, ali se, kako to već biva, izopačilo na usnama stranaca. Majka mi je bila Engleskinja.

„Pre dve godine moju kćer jedinicu oteo je i odveo u Novi svet jedan Englez, trgovački zastupnik i prevoznik robe. Otplovila sam i ja tamo da je pronađem. U Baiji me dočekaše poricanjem, a kako sam bila uporna, i nepristojnim rečima i pretnjama. Činovnici Krune nisu se pretrgli da mi pomognu, govoreći kako je to čisto engleska stvar. Živela sam u jednom konačištu, izdržavajući se kao švalja, i tragala, i čekala, ali mome detetu izgubio se bio svaki trag. I tako sam se, zapavši u očajanje i ostavši bez sredstava, na kraju ukrcala na trgovački brod koji je isplovio za Lisabon.

„Deset dana po izlasku iz luke, kao da moje dotadašnje nevolje ne behu dovoljne, posada je digla pobunu. Provalivši u kapetanovu kabinu, bezdušno su ga ubili dok je molio za život. Drugare koji nisu pristali uz njih bacili su u okove. Mene strpaše u čamac zajedno s kapetanovim lešom i prepustiše nas morskim strujama. Zašto su me izgnali, ne znam. Ali one koje smo povredili obično i zamrzimo, pa ne želimo da ih naše oči ikad više vide. Ljudsko srce je mračna šuma – tu sam izreku čula u Brazilu.

„Sudbina je udesila – ili je možda pobuna bila tako zamišljena – da me izbace na mestu odakle sam videla ovo ostrvo. 'Remos!', doviknuo je mornar sa palube, što je značilo da se prihvatim vesala i nestanem. Ali ja sam se tresla od straha. I tako su me, praćenu njihovim smehom i porugama, talasi bacali levo-desno, sve dok se nije digao vetar.

„Od jutra do podneva, dok se brod udaljavao (verujem da su pobunjenici nameravali da gusare po vodama oko Hispanjole), veslala sam s mrtvim kapetanom kraj nogu. Na dlanovima su mi ubrzo iskočili plikovi – gledajte! – ali nisam se usuđivala da predahnem, bojeći se da me struja ne povuče mimo vašeg ostrva. Mnogo strašnija od bola pri veslanju bila je pomisao da me noć može zateći izgublenu na pučini u beskonačnoj praznini mora, u gluvo doba kad iz dubina, kako se priča, izranjaju nemani tražeći plen.

„Onda sam, na kraju, odustala od veslanja. Dlanovi mi behu ranjavi, leđa su me pekla, svaka koščica bolela. Sa uzdahom, gotovo i ne pljusnuvši, kliznula sam u more, i zaplivala ka vašem ostrvu. Talasi su me zahvatili i doneli na obalu. Ostalo znate.’

„Tim sam se rečima predstavila Robinzonu Krusou, u danima kad je on još vladao svojim ostrvom, i postala njegov drugi podanik, jer prvi je bio sluga Petko.

„Rado bih vam sada ispričala i povest tog čudaka Krusoa, kako sam je čula iz njegovih usta. Ali njegove priče behu toliko raznolike, i toliko oprečne, da sam sve češće pomišljala kako su godine i samoća ostavile traga na njegovom pamćenju, te da više i ne zna pouzdano šta je istina a šta uobrazilja. Tako bi jednog dana rekao da mu je otac bio imućan trgovac, čije je računске knjige ostavio u potrazi za pustolovinama. Ali već sutradan bi mi govorio kako je bio siromašan momak bez igde ikoga koji je isplovio kao mali od kabine da bi ga ubrzo potom

---

zarobili Mavri (na mišici je imao ožiljak, trag žigosanja, kako je tvrdio) ali uspeo je da im utekne i nekako se dokopa Novog sveta. Ponekad bi govorio da na ostrvu živi već petnaest godina, sam s Petkom, pošto su samo njih dvojica preživeli kad im je brod potonuo. 'Petko je, dakle, još bio dete, kad je brod potonuo?', pitam ga. 'Dete, dabome, obično dete, mali rob', odgovara Kruso. No u drugim prilikama, kao onda kad ga je tresla groznica (a nije li tačno da u groznici kao i u pijanstvu, hteli mi to ili ne, istina progovara sama od sebe?), pričao bi o ljudožderima, o tome kako je Petko ljudožder koga je on spasao jer bi ga inače ispekla i pojela njegova ljudožderska bratija. 'Znači li to da bi se ljudožderi mogli vratiti po Petka?', pitam, a on klimne glavom. „I zato vi stalno gledate put mora: da vas povratak ljudoždera ne bi iznenadio?', navaljujem; a on opet klima glavom. Te tako naposletku nisam znala šta je istina, šta laž, a šta puko buncanje.

„Ali, da se vratim svojoj priči.

„Mrtva umorna, tražila sam da legnem, i odmah zaspala tvrdim snom. Sunce je već tonulo kad sam se probudila, a Petko nam je spravljao večeru. Iako to beše samo riba ispečena na ugljendlju i začinjena salatam, slatko sam jela. Blagodarna što mi je stomak pun i što stojim na čvrstom tlu, zahvalila sam svom čudnom spasiocu. Mogla sam mu još ponešto ispričati o sebi, o svom traганju za ukradenom kćeri, o mornarskoj pobuni. Ali on

---

ništa nije pitao, samo je zurio u nisko sunce, klimajući glavom kao da osluškuje neki glas u samome sebi.

„Ako smem da pitam, gospodine, rekoh, posle nekog vremena: 'Zašto za sve ove godine niste sagradili čamac i pobjegli odavde?'

„A kuda da bežim?’, odvrati on, smeškajući se odsutno kao da je odgovor nemoguć.

„Pa, mogli ste otploviti do brazilske obale, ili presresti kakav brod pa se izbaviti.’

„Brazil je na stotine milja odavde, i vrvi od ljudoždera, reče on. 'A što se jedrenjaka tiče, njih ćemo jednako dobro pa i bolje videti ako ostanemo kod kuće.’

„S tim se ne mogu složiti’, rekoh. 'Provela sam dve duge godine u Brazilu i ljudoždere nigde nisam srela.’

„Bili ste u Baiji’, reče on. 'Baija je samo ostrvo na obodu brazilskih prašuma.’

„I tako sam brzo uvidela da ne vredi trošiti reči i ubeđivati Krusoa da se spasava. Ostarevši u svom ostrvskom kraljevstvu bez ikoga da mu se usprotivi, toliko je suzio vidike – a svuda oko nas vidici behu tako bezmerno široki i tako veličanstveni! – da je na koncu i samog sebe ubedio da zna sve što se o svetu može znati. Osim toga, kao što sam kasnije otkrila, i želja za bekstvom u njemu beše presahla. Svim je srcem želeo da dovek ostane vladar svog malenog poseda. I odista, nije ga strah od gusara ili ljudoždera sprečavao da pali vatre ili da skače na vrhu brda mašući onim svojim šeširo,

---

već ravnodušnost prema izbavljenju, i navika, i staračka tvrdoglavost.

„Došlo je i vreme za počinak. Kruso htjede da mi ustupi svoju postelju, ali to nisam prihvatila, već mi je Petko napravio ležaj od trave na podu. Legla sam tamo, maltene pored Krusoa (jer koliba beše mala). Sinoć sam bila na putu kući; večeras sam brodolomnica. Satima sam ležala budna, ne verujući u takav obrt sudbine, a i dlanovi su mi goreli. Onda sam zaspala. Jednom sam se te noći probudila. Vetar se bio stišao; čula sam zrikavce i, negde u daljini, huk talasa. 'Na bezbednom sam, ovo je ostrvo, sve će biti dobro', prošaptala sam, čvrsto se obgrlila oko ramena, i ponovo zaspala.

„Razbudilo me je dobovanje kiše po krovu. Bilo je jutro; Petko je stajao pognut iznad peći (još vam nisam pomenula Krusoovu peć, a bila je valjano ozidana od kamena), pireći u vatru da joj udahne život. Isprva me beše stid što me on vidi u postelji, ali onda se prisetih kako su se gospođe u Baiji slobodno ponašale pred slugama, te mi bi lakše. Tada uđe Kruso, i prihvatismo se slasnog doručka od ptičjih jaja, dok je kiša pogdegde curkala iz krova i cvrčala na vrelom kamenu. Ubrzo je kiša prestala i granulo je sunce, nadižući iz zemlje pramenove magle, da bi potom iznova dunuo vetar i nastavio da duva bez prestanka sve do novog zatišja i nove kiše. Vetar, kiša, vetar, kiša: tako se na tom mestu odvijao dan, neizmenjen, koliko je meni poznato, otkad je sveta i veka. Ako sam zbog nečega rešila da pobegnem,

po svaku cenu, nisu to bile osama i grubost ostrvskog života, pa ni jednolična ishrana, već upravo vetar koji mi je iz dana u dan zviždao u ušima, čupao me za kosu i bacao mi pesak u oči, tako da bih ponekad kleknula u ugao kolibe s glavom u šakama i ječala i ječala, tek da čujem kakav drugi zvuk osim udara vetra; ili kasnije, kad sam počela da se kupam u moru, zaustavila bih dah i uronila glavu u vodu samo da znam kako izgleda tišina. Verovatno ćete u sebi reći: U Patagoniji vetar duva čitave godine bez prestanka, a Patagonci ne zaklanjaju glavu, pa što bi se ona od njih razlikovala? Ali Patagonci, ne znajući za drugi zavičaj osim Patagonije, nemaju razloga da sumnjaju da vetar duva i leti i zimi s kraja na kraj sveta; dok ja znam i za bolje.

„Pre no što je krenuo da obavi svoje ostrvske poslove, Kruso mi dade onaj nož i upozori me da ne izlazim iz njegovog zamka; jer majmuni, reče, neće zazirati od jedne žene kao što zaziru od njega i Petka. Ovo me je zagolicalo: da li je žena, za majmuna, zverka različita od muškarca? Svejedno, poslušala sam iz opreza, ostala kod kuće i odmarala se.

„Osim tog noža, sve alatke na ostrvu behu od drveta ili kamena. Ašov kojim je Kruso ravnao svoje terase (kasnije ću reći nešto više o tim terasama) bio je neveliko drveno oruđe s krivim držaljem, istesano iz jednog komada i okaljeno u vatri. Njegov pijuk sastojao se od šiljastog kamena privezanog za motku. Zdele iz kojih smo jeli i pili behu obične cepanice izdubljene

---

struganjem i ogorevanjem. Jer na ostrvu nismo imali gline koja bi se dala oblikovati i ispeći, a ono malo drveća raslo je slabašno, patuljasto zbog vetra, sa kvrgavim izdancima koji retko behu deblji od moje ruke. Činilo mi se da je velika šteta što Kruso iz olupine nije doneo ništa do jednog noža. Jer da je spasao makar najsitnije tesarske alatke, i poneki bodež ili čaklju, ili već tako što-god, mogao je napraviti bolja oruđa, te s boljim oruđem sebi olakšati život, ili čak sagraditi čamac i pobeći u civilizaciju.

„U kolibi ne beše ničeg osim postelje, načinjene od kolja uvezanog kožicama, grubo izrađene ali čvrste, te jedne kamare ušavljenih majmunskih koža u uglu, od kojih je koliba smrdela poput štavionice (s vremenom sam navikla na taj smrad, i nedostajao mi je kad sam ostavila ostrvo za sobom; pa i dan-danas me omami miris nove kože), i dakako one peći, u kojoj je žar uvek stajao zapreten, jer se za novu vatru valjalo pomučiti.

„Ono što me je najviše zanimalo nisam pronašla. Kruso nije vodio dnevnik, možda zato što nije imao papira i mastila, ali pre će biti, sad mi se čini, da tome i nije bio sklon, ili je takvu sklonost, ako ju je ikad imao, naprosto izgubio. Pretražila sam oblice u krovu, i nogare na postelji, ali nisam pronašla rezbarije, pa čak ni recke koje bi govorele da on odbrojava godine svog izgnanstva po mesečevim menama.

„Kasnije, kad sam se oslobodila u njegovom društvu, pomenuh koliko me sve to čudi. 'Zamislite', rekoh,

---

’ako nas jednog dana izbave. Zar tada nećete zažaliti što nemate da ponesete nikakve zapise o svojim brodolo-mničkim godinama, kako to što ste preživeli ne bi progutao zaborav? A ako nas nikad ne izbave, nego jedno za drugim poumiremo, što je isto tako moguće, zar ne želite da ovde ostane neki spomen, pa da sledeći putnici koji se tu iskrcaju, ko god oni bili, to pročitaju i saznaju nešto o nama, a možda puste i koju suzu? Jer zacelo, kako dani prolaze, naša sećanja bivaju sve nepouzdanija, kao što čak i mramorni kip izloču kiše, te na kraju više ne razaznajemo kakav mu je oblik dala klesareva ruka. Koliko danas pamтите onu kobnu buru, molitve vaših drugova, užas kad su vas dohvatili talasi, zahvalnost kad su vas izbacili na obalu, prva nespretna istraživanja, strah od zveri, neudobnost onih prvih noći (rekoste, zar ne, da ste spavali na drvetu?)? Zašto ne napravite papir i mastilo i ne zabeležite preostale tragove tih uspomena, pa da vas to nadživi; ili, ako već nema papira i mastila, zašto vatrom ne upišete priču u drvo, ili je ne uklešete u stenu? U mnogo čemu na ovom ostrvu oskudevamo, ali vremena bar imamo napretek.’

„Govorila sam, čini mi se, poneseno, ali Krusoa to nije dirnulo. ’Ništa nije zaboravljeno’, rekao je; a zatim: ’Ništa što sam zaboravio nije vredno pamćenja.’

„’Varate se!’ uzviknuh. ’Ne bih da se sporim, ali pozaboravljali ste mnogo toga, i svakim danom zaboravljate još više! Nije sramota zaboraviti: u našoj je prirodi da zaboravljamo kao što nam je u prirodi i da starimo i

---

umiremo. Ali kad gledamo iz prevelike daljine, život polako gubi lična obeležja. Svi brodolomi postaju jedan te isti brodolom, svi brodolomnici jedan te isti brodolomnik, opaljen suncem, usamljen, odeven u kože zverova koje je poubijao. Istina koja vašu priču čini samo vašom, koja vas razlikuje od onog starog mornara što kraj ognjišta ispreda priče o morskim nemanima i sirenama, leži u hiljadama sitnica koje vam danas možda izgledaju beznačajno, kao, recimo: Kada ste napravili iglu (tu iglu što je nosite o pojasu), čime ste izbušili ušicu? Kada ste sašili taj šešir, i šta vam je poslužilo umesto konca? Takve će sitnice jednog dana uveriti vaše zemljake da je sve istina, od reči do reči, da je zbilja jednom postojalo ostrvo usred okeana gde je duvao vetar i gde su galebovi kreštali sa visokih stena a čovek po imenu Kruso šetao naokolo u odeći od majmunske kože, tražeći pogledom jedro na pučini.'

„Krusoova razbarušena mrkožuta kosa i brada koju nikad nije potkresivao blistale su na poslednjoj svetlosti. Raširio je i sklopio šake, žilave i grube, otvrdle od rada.

„'Imate žuč morskih ptica', saletala sam ga. 'Imate sipine kosti. Imate pera galebova.'

„Kruso podiže glavu i prkosno me pogleda. 'Ostavicu za sobom svoje terase i zidove', rekao je, 'to će biti dovoljno. To će biti više nego dovoljno.' I ponovo začuta. Pitala sam se, u sebi, ko bi preplovio okean da vidi terase i zidove, kojih i kod kuće imamo u izobilju; ali nisam ni zucnula.

„I dalje smo, on i ja, spavali zajedno u kolibi, on u svojoj postelji, ja na ležaju od trave koji mi je Petko svake večeri prostirao i svakog trećeg dana menjao, debelom i veoma udobnom. Kad bi noću zahladilo, pokrivala sam se kožama, jer još nisam imala nikakvu odeću osim podsuknje u kojoj sam doplivala; ali radije sam spavala bez koža, jer mi je njihov smrad i dalje vređao nozdrve.

„Ponekad nisam mogla zaspati od buke koju je Kruso pravio u snu, ponajviše škrgutanja zubima. Jer toliko su mu zubi bili istrulili da je stekao naviku da ih vazda steže, one što ih je još imao, ne bi li ublažio bol. I dakako, nije ga bilo lepo gledati dok neopranim rukama uzima hranu i onda je žvaće levom stranom, gde ga je manje bolelo. Ali Baija, i život koji sam tamo vodila, naučili su me da ne budem gadljiva.

„Sanjala sam ubijenog broskog zapovednika. U snu sam ga videla kako u onom bednom čamcu pluta na jug sa veslima ukrštenim preko grudi i ogavnom čakljom zabodenom u oko. Morem su se valjali divovski talasi, vetar je hućao, kiša tukla; no čamac nije tonuo, već je na struji lagano odmicao prema carstvu glečera, da tamo pluta optočen ledom, valjda do dana našeg vaskrsnuća. Bio je dobar čovek – odmah da kažem, kako ne bih zaboravila – koji je zaslužio bolji kraj.

„Pošto me je Kruso upozorio na majmune, pribojavala sam se izlaska iz logora. No ipak, trećeg dana otkad sam se nasukala, nakon što su Kruso i Petko otišli za svojim poslovima, izašla sam i pretraživala padinu sve

---

dok nisam pronašla onu stazu kojom me je Petko doneo, i njome sišla do obale, pazeći gde gazim, jer cipele još nisam imala. Neko vreme sam lutala žalom, ne skidajući oka s mora, iako je bilo prerano da očekujem spasioce. Zagazila sam u vodu, očarana ribicama veselih boja koje su prilazile da mi grickaju nožne prste i po ukusu prosude kakav sam stvor. Nije loše biti izgnanik na Kru-soovom ostrvu, pomislih, ako već moraš biti izgnanik. Onda sam se oko podne ispela uz padinu i počela da sakupljam drva za loženje, što sam se bila ponudila da radim, naveliko zadovoljna svojim izletom.

„Kad se vratio, Kruso je odmah primetio da sam izlazila, i planuo: 'Dok živite pod mojim krovom, činićete kako vam ja kažem!', povikao je, zabadajući ašov u zemlju, i ne sačekavši da se Petko udalji. Ali ako je mislio da će ljutitim pogledima u meni izazvati strah i ropsku poslušnost, brzo se uverio da greši. 'Nisam ja, gospodine Kruso, na vašem ostrvu zato što mi se tako prohtelo nego zbog zle sreće', odvrtila sam, ustavši na noge (a bila sam bezmalo njegove visine). 'Ja sam stradalnica, a ne zatočenica. Da imam cipele, ili da ste mi dali nešto od čega bih mogla da ih napravim, ne bih se morala šunjati naokolo kao lopov.'

„Kasnije istog dana, kad sam se malo ohladila, izvini-la sam se Krusou zbog tih drskih reči, i činilo se da mi je oprostio, makar i nevoljno. Onda ponovo zatražih iglu i crevo, da sašijem cipele. Na šta on odvrati da se cipele ne prave tek tako, kao maramice, da će mi ih on lično

napraviti, kad za to dođe vreme. Dani su, međutim, prolazili, a ja sam i dalje išla bosa.

„Pitala sam Krusoa za majmune. U vreme kad je stigao, reče on, vršljali su po čitavom ostrvu, zločesti i nezajažljivi. Mnogo ih je pobio, nakon čega su se preostali povukli na stene koje je nazivao Severnim hridima. Ponekad, u šetnji, čula bih njihovu dreku i videla ih kako skaču sa stene na stenu. Behu krupniji od mačke a sitniji od lisice, sivi, crnih lica i crnih šapa. Nisu mi izgledali opasno, ali Kruso ih je smatrao štetočinama, pa su ih on i Petko ubijali kad god su mogli, toljagama, a potom ih drali i štavili njihove kože, te od njih šili odeću i čebad ili šta god već.

„Jednom, dok sam spravljala večeru, pošto mi ruke behu zauzete, okretoh se Petku i rekoh: 'Donesi još neku cepanicu, Petko.' Petko me je čuo, mogla sam se zakleti, ali nije ni mrdnuo. Zato ponovih reč 'cepanica', pokazavši na vatru; tada je ustao, ali to beše sve. Onda se javi Kruso: 'Drva, Petko', reče; i Petko ode i donese naramak drva sa kamare.

„Najpre pomislih da je Petko poput psa koji sluša samo jednog gospodara; ali ne beše tako. 'Naučio sam ga šta su *drva*', reče Kruso. 'Za *cepanice* nije čuo.' Izgledalo mi je čudno što Petko ne razume da su i cepanice drva, jer nisam mu tražila ni čamovinu ni bukovinu; ali to sam prećutala. Tek posle večere, dok smo sedeli gledajući u zvezde, što nam je bilo ušlo u naviku, oglasila sam se ponovo.

„Koliko engleskih reči Petko zna?’, upitah.

„Koliko mu treba’, odgovori Kruso. ’Nije ovo Engleska, ne trebaju nam velike zalihe reči.’

„Govorite kao da je jezik neko životno prokletstvo, poput novca ili vrenge’, rekoh. ’Ali zar vam samoća ne bi lakše padala da je Petko ovladao engleskim? Vi i on mogli ste, svih ovih godina, uživati u čarima razgovora; mogli ste mu opisati neke od blagodeti civilizacije i učiniti ga boljim čovekom. Kakva je korist od života u tišini?’

„Kruso na ovo nije odgovorio, već je dao znak Petku da priđe. ’Pevaj, Petko’, reče, ’pevaj za gospodaricu Barton.’

„Na to Petko podiže lice ka zvezdama, sklopi oči i, povinujući se gospodaru, stade tiho da pevuši. Slušala sam ali nikakvu melodiju nisam prepoznala. Kruso me potapša po kolenu. ’Ljudski glas’, reče. Nisam ga razumela; ali zatim je stavio prst na usta da me učutka. Utami smo slušali Petkov napev.

„Najzad Petko začuta. ’Je li Petko slabouman pa ne ume da govori?’, upitah. ’To hoćete da kažete?’ (Jer, ponavljam, Petko mi je po svemu delovao tupavo.)

„Kruso mahnu Petku da priđe bliže. ’Zini’, reče mu, zinuvi i sam. Petko je zinuo. ’Gledajte’, reče Kruso. Pogledah, ali po mraku nisam videla ništa osim svetlucanja zuba belih poput slonovače. ’La-la-la’, na to će Petko iz dubine grla. ’Nema jezik’, reče Kruso. Zgrabivši Petka za kosu, privukao je njegovo lice mome. ’Vidite?’

---

reče. 'Suviše je mračno', rekoh. 'La-la-la', reče Kruso. 'Ha-ha-ha', odvrati Petko. Malo sam ustuknula, i Kruso je pustio Petkovu kosu. 'Nema jezik', reče. 'Zato ne može da govori. Odsekli su mu jezik.'

„Izbečila sam se na njega. 'Ko? Ko mu je odsekao jezik?'

„'Trgovci robljem.'

„'Trgovci robljem su mu odsekli jezik i prodali ga u ropstvo? Afrički lovci na roblje? Pa još je bio dete kad su ga uhvatili. Zašto bi detetu odsekli jezik?'

„Kruso me je netremice posmatrao. Mada se u to sada ne bih smela zakleti, mislim da se osmehivao. 'Možda među trgovcima robljem, koji su Mavri, jezik važi za poslasticu', reče. 'Ili im je možda dojadilo da slušaju Petkovo žalobno zavijanje, dan i noć. Možda su hteli da ga spreče da ikad ispriča svoju priču: ko je on, gde mu je dom, kako se dogodilo da ga zarobe. Možda su odsecali jezik svakom ljudožderu koga uhvate, za kaznu. Kako ćemo ikad znati istinu?'

„'Jeziva priča', rekoh. Zavladala je tišina. Petko je pokupio naš pribor za jelo i povukao se u mrak. 'Gde je tu pravda? Najpre rob, a sada još i brodolomnik. Oteli mu detinjstvo i osudili ga na doživotno ćutanje. Zar je Proviđenje spavalo?'

„'Kad bi Proviđenje nad svima nama bdelo', reče Kruso, 'ko bi onda brao pamuk i sekao šećernu trsku? Da bi zemaljski poslovi cvetali, Proviđenje nekad mora biti budno a nekad spavati, isto kao i niža stvorenja.'

Video je da odmahujem glavom, te smesta produži. 'Mislite da se rugam Providenju. Ali možda je Provide-nje htelo da se Petko nađe na ostrvu i pod blagim gospo-darem, umesto u Brazilu, pod bičem vlasnika plantaže, ili u Africi, gde su šume prepune ljudoždera. Možda je ipak dobro, iako mi to ne vidimo tako, što je Petko ovde, što sam ja ovde, a evo sada i vi.'

„Dotad je Petko za mene bio stvorenje iz senke i nisam na njega obraćala mnogo više pažnje nego na kakvog kućnog roba u Brazilu. Ali sad počeh da ga posmatram – nisam mogla odoleti – sa užasom kakav namenjujemo bogaljima. Nimalo me nije tešilo to što je njegova sakatost tajna, skrivena iza usana (kao što se neke druge sakatosti prikrivaju odećom), to što spolja izgleda kao i svaki crnac. Naprotiv, baš zbog tajnosti njegove mane počela sam da uzmičem od njega. Nisam mogla progovoriti, kad bi i on bio prisutan, a da ne budem svesna živahnih pokreta jezika u vlastitim ustima. Priviđala su mi se klešta koja mu stežu jezik i nož koji zaseca u tkivo, kako je i moralo biti, i prolazili bi me žmarci. Krišom sam ga posmatrala dok jede, i s gnušanjem slušala kako se stidljivo nakašlja da bi pročistio grlo, gledala kako žvaće prednjim zubima, kao riba. Primetila sam da se trzam kad mi se približi, ili zadržavam dah kako ne bih osetila njegov miris. Iza njegovih leđa brisala sam pribor koji bi dotakao rukama. Stid me je bilo što se tako ponašam, ali neko vreme nisam

gospodarila svojim postupcima. Gorko sam žalila što mi je Kruso uopšte ispričao tu priču.

„Sutradan posle našeg razgovora, kad se Kruso vratio sa svojih terasa, šetkala sam po logoru u sandalama. Ali ako sam očekivala zahvalnost za trud koji sam mu uštedela, to mi je bilo uskraćeno. 'Malo strpljenja i imali biste bolju obuću,' rekao je. To je verovatno bilo tačno, jer sandale behu nevešto izrađene. No ipak nisam mogla da pređem preko njegovih reči. 'Zbog strpljenja sam i postala zatočenica,' odbrusila sam. Na šta se Kruso ljutito okrete, pokupi kože od kojih sam sebi iskrojila obuću, i svom snagom ih zavitla preko ograde.

„Videći da ga ne mogu odobrovoljiti, spustila sam se stazom do obale, i tamo lutala dok ne stigoh do mesta gde su na pesku ležali i trulili nanosi morskih trava, i gde su oblaci buva, ili mušica peskara, zujali na svakom koraku. Tu sam zastala, već hladnije glave. Ogorčen je, rekoh sebi, a kako i ne bi bio? Posle mnogih godina suverene i samotne vladavine, dočekao je da vidi uljeza u svom carstvu i da mu neka žena soli pamet. Zarekoh se da više neću biti tako brza na jeziku. Mogla me je snaći i gora sudbina nego da me more izbaci na ostrvo kojim vlada moj zemljak, dovoljno priseban da ispliva na obalu s nožem o pojasu i ličnim stvarima. Mogla sam se obreti sama na ostrvu koje vrvi od lavova i zmija, ili na ostrvu gde nikad ne pada kiša, ili pak u ostrvskoj naseobini nekog stranog pustolova pomahnitalog od samoće, golog-golcatog, divljaka koji jede sirovo meso.

„I tako sam se pokajnički vratila, otišla kod Krusoa i zamolila ga da mi oprostí što sam dirala njegove kože, i zahvalno prihvatila hranu koju mi je Petko ostavio. Kad sam te noći legla da spavam, učinilo mi se da se tlo poda mnom njiše. Rekoh sebi da me to pohodi uspomena na njihanje broda. Ali ne beše tako: ostrvo se njihalo dok je plovilo morem. Pomislih: Ovo je znak, znak da postajem ostrvljanka. Zaboravljam kako izgleda život na kopnu. Ispružih ruke i stavih dlanove na zemlju i, da, njihanje se nastavljalo, njihanje ostrva koje plavi kroz more i noć noseći u budućnost svoj tovar galebova i vrabaca i buva, majmuna i brodolomnika, svih besvesnih, osim mene. Zaspala sam osmehnuta. Biće da sam se tada prvi put osmehnula otkako sam isplovila prema Novom svetu.

„Kažu da je i Britanija ostrvo, veliko ostrvo. Ali to je tako samo u glavi geografa. Tlo nam je u Britaniji čvrsto pod nogama, kao što na Krusoovom ostrvu nikad nije bilo.

„Pošto sam sada imala sandale, počela sam da šetam obalom svakog dana, dokle god sam mogla dospeti u oba pravca. Sebi sam govorila kako iščekujem jedro na pučini. Ali prečesto bi mi se pogled ukočio, zaustavljen na horizontu, sve dok, uljuljkana naletima vetra i šumom talasa i škriputanjem peska pod nogama, ne bih zadremala u hod. Pronašla sam jednu uvalu u stenju gde sam mogla da ležim u zavetrini i zurim u more. S vremenom mi je to postalo utočište, jedino moje mesto na nečijem tuđem ostrvu; premda ostrvo zapravo nije

---

pripadalo Krusou ništa više no portugalskom kralju ili čak Petku ili afričkim ljudožderima.

„Mogla bih vam reći i više, mnogo više o životu kojim smo živeli: kako smo ostavljali vatru da tinja dan i noć; kako smo pravili so; kako smo se, nemajući sapuna, trljali pepelom. Jednom sam pitala Krusoa zar ne ume da napravi lampu ili sveću pa da ne moramo na počinak čim padne mrak, poput zverinja. Kruso odgovori sledećim rečima: 'Šta je lakše: da čovek nauči da vidi u mraku, ili da ubije kita i istopi ga zbog sveće?' Mogla sam mu uzvratiti mnogim jetkim primedbama; ali, setivši se svog zaveta, držala sam jezik za zubima. Kruso, naprosto, nije trpeo promene na svom ostrvu.

„Bila sam tamo već nekih mesec dana kad se Kruso jednog jutra vratio sa terasa žaleći se da mu nije dobro. Videvši da drhti, stavila sam ga u postelju i utoplila. 'To je stara groznica koja mi se stalno vraća', reče on. 'Nema joj leka, kako dođe tako i prođe.'

„Dvanaest dana i noći sam ga negovala, ponekad ga pridržavajući kad bi pao u bunilo, kad bi ridao ili zamahivao pesnicama i na portugalskom vikao na nekakve utvare koje je video u senkama. Jedne noći, pošto je već satima stenjao i drhtao, a ruke i noge behu mu hladne kao led, čak sam i legla pored njega, držeći ga u naručju da ga zagrejem, iz straha da bi mogao umreti. Zaspao je najzad u mom zagrljaju, te zaspah i ja, premda nemirno.

„Za sve to vreme Petko ni prstom nije mrdnuo da mi pomogne, već je naprotiv zaobilazio kolibu kao da smo

---

nas dvoje kužni. Zorom je s kopljem odlazio u ribarenje; po povratku, spuštao je ulov kraj peći, očišćen od iznutrica i krljušti, a zatim se povlačio u drugi kraj vrta, gde bi spavao sklopčan na boku poput mačke, ili pak, na maloj svirali od trske, neumorno izvodio melodiju od šest tonova, vazda istu. Ta melodija, koje kao da se nije mogao zasititi, počela je toliko da mi smeta da jednog dana žustro otidoh do njega i oteh mu sviralu iz ruku, a bila bih ga i izgrdila, razumeo ne razumeo, samo da se nisam bojala da ću probuditi Kruso. Tada je Petko skočio na noge, šireći oči u čudu, jer nikad ranije s njim nisam izgubila strpljenje, niti sam, pravo govoreći, uopšte obraćala pažnju na njega.

„Onda Kruso poče da se oporavlja. Izgubio je onaj divljačni sjaj u očima, crte lica su mu smekšale, prestao je da bunca, spavao je mirno. Vratila mu se i želja za jelom. Uskoro je bez pomoći šetao od kolibe do vrta, pa i Petku naređivao.

„Radovala sam se njegovom oporavku. U Brazilu sam gledala kako groznica kosi i mnogo mlade ljude; tokom jedne noći i jednog dana, odista sam verovala da Kruso umire, i s užasom pomišljala kako ću ostati sama s Petkom. Kruso se, verujem, izvukao blagodareći svom težačkom životu – težačkom životu i oskudnoj hrani, a ne bilo kakvoj mojoj veštini.

„Ubrzo posle toga imali smo veliku oluju, vetar je urlao a kiša lila kao iz kabla. Jedan udar nam je odneo krov s kolibe i potopio vatru koju smo tako ljubomorno